

Kalendarz stanowi — system rachuby dni i dłuższych okresów czasu (tydzień, miesiąc, rok). System ten opiera się na dwóch zjawiskach astronomicznych: cyklu zmian pór roku, związanych z obiegiem Ziemi wokół Słońca, oraz zmian faz księżyca.

Kalendarze służą po to, aby pewne dane czasowe, wedle których organizacja działalności gospodarczej, zwłaszcza rolniczej (orka, nawożenie, siew, sianokosy, żniwa itd.), jak również odpowiednie obrzędy różnych wyznań religijnych, można było unormować i ustalić w precyzyjny sposób. Odpowiedni do różnych zasad rozwoju kulturalnego jest także podział czasowy, oraz punkt wyjścia do obliczania poszczególnych jego części. Stosownie do tego, kalendarze różnych narodów i religii są zróżnicowane.

Najstarszym i najdokładniejszym w starożytności kalendarzem świata był kalendarz Majów, ludu zamieszkającego na terenach Meksyku, Gwatemali i Hondurasu. Istniał on zapewne w IV stuleciu p.n.e. W kalendarzu tym rok dzielił się na 365 dni (wcześniej na 360), oraz 18 miesięcy po 20 dni i 5 dni dodatkowych.

Kalendarze, w których podstawową jednostką czasu wyznacza ruch Ziemi wokół Słońca (np. kalendarz juliański, gregoriański), noszą nazwę kalendarzy słonecznych. Pierwowzorem tego typu kalendarzy był kalendarz egipski, ułożony przez uczonych tego kraju, twórców kalendarza słonecznego i podziału doby na 24 godziny. Rok liczył w tym kalendarzu 12 miesięcy po 30 dni i na końcu 5 dni dodatkowych. Dzielił się na trzy czteromiesięczne pory roku: wylew Nilu, siew i żniwa. Kalendarz egipski był w użyciu do roku 46 p.n.e., czyli daty wprowadzenia kalendarza juliańskiego, na który miał wpływ.

Do XVI w. używany był w większości krajów europejskich kalendarz juliański, wprowadzony w r. 46 p.n.e. przez Juliusza Cezara. Do tego czasu istniał tzw. kalendarz rzymski, w którym rok (zwany rokiem Romulusa) miał 10 nierównych miesięcy i rozpoczynał się 1 marca. Właśnie dlatego wrzesień, październik, listopad i grudzień w łacinie i w większości języków europejskich nazwy oznaczające siódmy (september), ósmy (october), dziewiąty (november) i dziesiąty (december). Ok. roku 700 p.n.e. wprowadzono rok księżycowy, 12-miesięczny, uzgadniany od V w. p.n.e. co pewien czas z rokiem słonecznym, przez dodawanie miesiąca przestępnego. W r. 153 p.n.e. początek roku przeniesiono na 1 stycznia, kiedy konsulowie rzymscy objemowali swój urząd. Reformę tego kalendarza Juliusz Cezar powierzył astronomowi aleksandryjskiemu Sosigenesowi, który zaproponował przejście na rok słoneczny, znany w Egipcie od V tysiąclecia p.n.e.. Odtąd, zamiast dodatkowego miesiąca, wprowadzono w latach przestępnych tylko dodatkowy dzień w lutym. Rok 46 p.n.e., tzw. „rok zamieszania” (łac. „annus confusioni”), trwał

o 67 dni dłużej, dla wyrównania powstałej przez lata różnicy. Kalendarz ten zwany juliańskim, albo starego stylu, przewyższał wszystkie greckie i poprzedni rzymski tak dalece, że zdobył świat.

Obecnie niemal na całym świecie obowiązuje kalendarz gregoriański, wprowadzony 15 października 1582 r. przez papieża Grzegorza XIII, oparty na długości roku zwrotnikowego. W kalendarzu gregoriańskim lata kalendarzowe dzielą się na zwyczajne, trwające 365 dni (dób) i przestępne — 366 dób, równe średnim słonecznym. Lata przestępne to te, których numer kolejny jest liczbą podzieloną przez 4 (takim rokiem przestępnym był 1988 r.), z wyjątkiem lat wyrażających się pełnymi setkami, spośród których tylko lata podzielne przez 400 są latami przestępnymi (np. rok 2000). Wg. kalendarza gregoriańskiego średnia długość roku wynosi 365,2425 dób średnich słonecznych i jest tylko o ok. 26 sek. większa od roku zwrotnikowego. Kalendarz gregoriański jest właściwie poprawioną przez papieża Grzegorza XIII wersją kalendarza juliańskiego, bowiem w październiku 1582 r. wyrównano błąd astronoma aleksandryjskiego Sosigenesa wynoszący rocznie 11'9.6", który od r. 46 p.n.e. wynosił już 12,7 dnia. Kalendarz gregoriański, najbardziej precyzyjny, wprowadzono w krajach katolickich od razu. Protestanci przyjęli go dopiero w r. 1700, a kościół wschodni w XX w. W RFRR wprowadzono go w 1918 r.

Kalendarz grecki powstały na początku I stulecia p.n.e., opierał się na roku księżycowym, ale nie był jednolity dla całej Hellady. Poszczególne miasta-państwa miały własne nazwy miesięcy i różne sposoby dostosowania roku księżycowego do roku słonecznego (co kilka lat dodawano miesiąc dodatkowy). Poszczególne lata nazywano imieniem archonta (jednego z 9 najwyższych urzędników wybieranych na 1 rok wśród eupatrydów, czyli najwyższej arystokracji) w Atenach, a efora (jednego z 5 najwyższych urzędników wybieranych na 1 rok i przed nikim nieodpowiedzialnych) w Sparcie. Poszczególne lata określano wg olipiad (np. 488 r. p.n.e. to był pierwszy rok 72 olimpiady). System ten miał charakter literacki, a nie urzędowy.

W kalendarzach księżycowych podstawową jednostką jest miesiąc, okres bliski synodycznemu.¹ Przykładem kalendarza księżycowego jest obok wyżej opisanego kalendarza greckiego, kalendarz muzułmański. W tym kalendarzu rok składa się z 12 miesięcy księżycowych po 29 i 30 dni każdy. Początek ery muzułmańskiej stanowi rok 632, czyli rok ucieczki Mahometa z Mekki do Medyny w dniu 16 lipca 622 r. Kalendarz ten opiera się tylko na fazach księżyca, cofając się w stosunku do roku słonecznego o ok. 11 dni. _ t,

W starożytności rozpowszechniony był w szczególności system kalendarzy księżycowo-słonecznych. Ku nim zbliżał się — początkowo księżycowy — kalendarz babiloński, znany od XVIII/XVII w. p.n.e. Wprowadzono w nim tydzień złożony z 7 dni, oraz podział dnia na

godziny (doba liczyła 12 godzin) i munity wg systemu sześćdziesiątka, a rok dzielił się na 12 lub 13 miesięcy.

Chiński kalendarz księżycowo-słoneczny, znany w Chinach od II w. p.n.e., dzielił rok na 12 miesięcy i co pewien czas dodawano miesiąc trzynasty. Początek roku przypadał w styczniu lub w lutym. Miesiące były bez nazw; oznaczone numerami; dzieliły się na dekady. Kalendarz chiński przeszedł ewolucję w kierunku kalendarza słonecznego.

Kalendarz kościelny posługuje się dwoma systemami roku słonecznego, natomiast najważniejsze święto Wielkanoc i inne pochodne zależą od rachuby księżycowej. Dzieli on rok na okresy liturgiczne i 7-dniowe tygodnie. Poszczególne dni w roku nazywane są imionami patronów (świętych) lub świąt stałych i ruchomych (jak Wielkanoc, Zielone Świąta, Boże Ciało).

Kalendarzem księżycowo-słonecznym jest kalendarz żydowski. Ukazanie się księżyca w nowiu oznaczało początek miesiąca. Stąd jego nazwa „chodesz” (nów księżyca), podczas gdy dla roku używano nazwy „szana” (hebr. — powtórzenie), która wywodzi się od nawrotów wegetacji roślin w przyrodzie. Ogólnie przyjęta doba („jom”) zaczyna się tu wraz z nadejściem ciemnej nocy. Doba dzieli się na 24 godziny, z których każda posiada 1080 części (hebr.—cha- lakim), a odpowiednio każda z nich równa się 1/18 minuty lub 31/3 sekundy. Rokpowienien rozpoczynać się na równi z wiosną, przypadającą w miesiącu (hebr. „chodesz haawiw”), a więc w miesiącu dojrzałości owoców. Toteż w miesiącu dwunastym wychodzono w pole, aby zobaczyć, czy owoce i płody rolne są już dojrzałe. Istniała wtedy uzasadniona nadzieja, że w następnym miesiącu zboże będzie miało już dojrzałe kłosa. W ten sposób rok dzielono na 12 miesięcy, a kolejny miesiąc, był już pierwszym miesiącem następnego roku. Jeśli jednak wiosna była spóźniona takiej perspektywy nie było, włączano trzynasty miesiąc i uznawano rok bieżący za przestępny. Tak było w starożytności. Miesiące nie miały wówczas oddzielnych nazw, a rozróżniano je na podstawie liczb porządkowych.

Na wykopanym w Gezer „kalendarzu chłopskim”, miesiące są nazwane wedle mających się w nich odbyć żniw. Dopiero podczas babilońskiej niewoli zaczęto używać obecnie stosowane hebrajskie nazwy miesięcy z tej przyczyny, że w ogóle cykliczne obliczanie, jeszcze dziś będące w użyciu żydowskiego kalendarza, zapożyczono jest od babilońskiego. W rzeczywistości istnieją wzmianki o królewskich trzech pierwszych nazwach miesięcy, które jednakowoż są obcego (fenickiego) pochodzenia. Dlatego, celem dokładniejszego ich określenia oznaczono liczbami porządkowymi: drugi miesiąc (Ijar) przez „Ziw”, siódmy miesiąc (Tiszrej) przez „Ejtanim”, oraz ósmy miesiąc (Marcheszwan) przez „Bul”.

Kolejny dzień po dniu, w którym sierp księżyca (półksiężyc) stał się widoczny po raz pierwszy, był pierwszym dniem miesiąca. Dlatego trzydziestego dnia każdego miesiąca zbierała się specjalnie do tego celu powoływana Rada Kalendarzowa, a każdy, który widział sierp księżyca, musiał z tej obserwacji złożyć sprawozdanie. Po złożeniu przez dwóch wiarygodnych świadków relacji o zaobserwowaniu światła księżycowego, uświęcano nów księżyca, czyli że ten trzydziesty dzień miesiąca uznawano za pierwszy dzień nowego miesiąca. Jeżeli jednak takiego doniesienia nie złożono, następny miesiąc zaczynał się dopiero dnia następnego (czyli 31-go dnia). Początek nowego miesiąca obwieszczano miejscowościom leżącym w dalszej odległości od Jerozolimy za pomocą sygnałów świetlnych (ogniowych) oraz specjalnych posłańców.

Przyjęto, jako ważną zasadę, że rok nie mógł mieć mniej niż 4 i nie więcej niż 8 miesięcy. Później wpływ na kalendarz wywarła zasada pochodząca od Judejczyków mieszkających w dalszej odległości od Jerozolimy (do dziś praktykowana) i wedle której trzydziestego dnia miesiąca powinien każdorazowo być Rosz Chodesz, czyli dzień nowiu księżyca. Skoro jednak upływający (kończący się) miesiąc był pełny, a więc 30-dniowy, wtedy oba następujące po sobie dni: 30-ty starego miesiąca i 1-wszy dzień nowego, zostają uznane za Rosz Chodesz. Jeżeli jednak kończący się miesiąc miał tylko 29 dni, nowy miesiąc rozpoczynał się 30-go dnia tegoż miesiąca, w którym uroczystość obchodzono Rosz Chodesz. Ponadto już wówczas zarządzono (zwłaszcza ze względu na niepewność przy ustalaniu początku nowego miesiąca), że okres trwania wszystkich żydowskich świąt, z wyjątkiem Jom Kipur (hebr. — Sądny Dzień), zostają przedłużone o jeden dzień. W oparciu o to, obok pierwszego i siódmego dnia święta Pasach (Pascha), które w Pięcioksiągu zostały ustanowione jako święte, należało również uroczystość obchodzić drugi i ósmy dzień tego święta. Ta sama zasada dotyczyła święta Sukot (hebr. — Święto Szałasów): 16 dzień miesiąca Tiszrej, drugi dzień tego święta, należało obchodzić tak samo uroczystość, jak pierwszy. Dotyczyło to także dziewiątego dnia omawianego święta, zwanego „Simchat Tora” (hebr. — Radość z Tory), który z punktu widzenia jego ważności, zrównano z ósmym dniem święta Szałasów, zwanym Szmini Aceret. Święto Rosz Haszana (hebr. — Nowy Rok) oraz Szawuot (hebr. — Święto Tygodni) obchodzono w starożytności czasami przez jeden dzień, czasami przez dwa.

Sprawa miesiąca przestępnego, czyli „lbur”, była w tym okresie również skomplikowana. Gdy w końcu miesiąca Adar stwierdzano, że wiosna się spóźnia, a zboże jest niedojrzałe, pola jęczmienne są zielone jak trawa, a gdy nadejdzie święto Pesach nie można będzie zawieźć do Jerozolimy snopków jęczmiennych, wtedy ogłaszano kolejny miesiąc, jako Adar Bejt, czyli jako miesiąc trzynasty Adar II. To samo działo się, gdy stwierdzano, że pszenica na polach i owoce na drzewach są jeszcze niedojrzałe przed samym świętem Szawuot, co oznaczało, że nie byłoby z czym pójść do Świątyni Jerozolimskiej. Trzeba więc było ustalić dodatkowy miesiąc wiosny drugi Adar. Trzy kraje wchodziły w rachubę dla ustalenia nadejścia prawdziwej wiosny: Judea, kraj na wschód od Jordanu i Galilea (północna część Palestyny). Jeżeli wiosna pokazała się co najmniej w dwóch tych krajach, wystarczało to na ustalenie „lburu”.

Wokół „Iburu”, czyli roku przestępnego, wyniknęły pewne kontrowersje między przywódcami duchowymi kraju Izraela i Rosz Galutu (przywódca Żydów na wygnaniu w Babilonii). Na początku nowej ery polityczne i ekonomiczne okoliczności były korzystne dla Żydów osiadłych w Babilonii, ponieważ ich przywódca był uznany przez władze. Uzyskał on pełnię władzy nad kolonią żydowską w tym kraju. Miał prawo do sądzenia Żydów wedle religijnych przepisów żydowskich, do mianowania sędziów, oraz do inkasowania podatków dla władz i dla siebie. Jego urzędnicy i nadzorcy mieli prawo karania, nawet śmiercią, tych wszystkich, którzy naruszyli nakazy exilarchy (przywódcy Żydów na wygnaniu). Nawet w tych krajach, które nie znajdowały się pod panowaniem Babilonii, Żydzi uważali Rosz Galutu dobrowolnie za swojego przywódcę.

Takiego prestiżu i siły nie posiadał przywódca (hebr. — Hanasi) w Kraju Izraela. Im bardziej rósł autorytet Rosz Galutu w Babilonii, tym wyższy stał się autorytet mędrców tego kraju. Z czasem zaczęli oni przeprowadzać procesy sądowe w sprawach finansowych, zastrzeżonych dla mędrców Kraju Izraela. Także w sprawie Smicha, czyli kompetencji zatwierdzania na rabinów i sędziów, uczeni babilońscy uniezależnili się od przywódcy w Kraju Izraela.

Uczeni babilońscy stali się niezależni w wielu sprawach społecznych i kulturalnych. Ale w sprawie „Iburu”, z którym wiążą się ważne przepisy prawne Tory (hebr. — Pięcioksięgu), byli oni nadal podporządkowani przywódcy izraelskiemu i jego sądowi. Z tego przywileju (ustalania roku przestępnego) uczeni w Kraju Izraela nie chcieli zrezygnować.

W drugim stuleciu n.e., gdy przywódcą Żydów w Kraju Izraela był Jehuda Hanasi, przywódcy kolonii żydowskiej w Babilonii, Jechonija (Rosz Galutu) i Chananja (jego doradca) nie chcieli podporządkować się duchowemu autorytetowi Jehudy Hanasi i postanowili sami ustalać lata „Iburu” i miesiące przestępne. Ich decyzja wywołała ogromne oburzenie w Kraju Izraela. Z Jerozolimy wysłano 2 specjalnych posłańców: rabiego R’Natana i rabiego R’Jicchaka, w celu wywarcia nacisku na Jechoniję i Chananję. W swoim liście do przywódców babilońskich Jehuda Hanasi pisał m.in.: „Dlaczego chcecie popełnić przestępstwo przeciwko Hanasi i uczonym Kraju Izraela? Jeżeli się podporządkujecie, to dobrze, jeśli nie — to bądźcie wykluczeni ze społeczności Izraela”. Ostatecznie przywódcy babilońscy, pod silnym naciskiem społeczeństwa żydowskiego, zmuszeni byli podporządkować się przywódcy w Kraju Izraela.

W IV stuleciu n.e. zaczął się stopniowy upadek społeczności żydowskiej w Kraju Izraela. Władza rzymsko-bizantyjska, która od początku okazywała swoje niezadowolenie z powodu prawa przywódcy izraelskiego do ustalania roku przestępnego dla wszystkich żydowskich osiedli na całym świecie, anulowała je. Wysłańcy Bejt Dinu (Sądu), którzy wyruszali do kolonii żydowskich z zawiadomieniem o terminie świąt, bądź nie przybywali w odpowiednim czasie,

bądź też byli chwytni przez władze rzymskie. Ponadto liczba gmin żydowskich poza granicami Kraju Izraela stale rosła. Ten stan rzeczy, przy jednoczesnym duchowym rozkwicie społeczności żydowskiej w Babilonii, był dla Żydów w diasporze bardzo ryzykowny. Zrodził bowiem niebezpieczeństwo, że w celu uniknięcia ciągłych wątpliwości dotyczących najważniejszych świąt, zostanie utworzony w Babilonii odrębny kalendarz świąteczny, co spowoduje rozluźnienie silnych więzów, łączących dotychczas rozproszone człony narodu żydowskiego.

Aby to niebezpieczeństwo zażegnać, zdecydowano się na wprowadzenie stałego (niezmiennego) kalendarza, który powinien każdemu umożliwić (także osobom nie posiadającym wiedzy astronomicznej, bądź talmudycznej) ustalenie terminów początku miesiąca i świąt.

Pierwszy projekt urządzenia stałego żydowskiego kalendarza pochodzi od Rabi Szmuela Jarchinea, który ok. 300 r. n.e. żył w Nahardei, mieście babilońskim. Ostateczną wersję tego dzieła wykonał Hilel II Hanasi w 4105 r. ery żydowskiej. W pracy tej pomagał mu Rabi Ada-Bar -Ahaba. Ci dwaj wybitni uczeni zapoczątkowali z dniem 1 Tiszry, czyli w poniedziałek, 24 września, 344 r. n.e. pierwszy rok odnowionego kalendarza żydowskiego.

Hilel II Hanasi, patriarcha Judei, był następcą swojego ojca Jehudy III. Wsławił się nadaniem pierwszeństwa Domu Patriarchy w ustanowieniu stałego kalendarza żydowskiego i ogłosił jego zasady, wedle których każdy człowiek był w stanie ten kalendarz poznać i określić terminy Rosz Chodesz i świąt. System kalendarza, przy uwzględnieniu jego podstawowych zasad, pozostał w użyciu u Żydów do dnia dzisiejszego. Cesarz rzymski Julian Apostata, którego rządy przypadły za czasów Hilela II Hanasi, skierował list do Hilela, nazywając go swoim czcigodnym przyjacielem, wyrażając swoją sympatię dla społeczności żydowskiej i obiecując przy tym zaprzestanie ucisku tej ludności.

Podstawa tego kalendarza została sprecyzowana w następujących słowach (Majmonides, Hilchat kidusz hachodesz — zasada święcenia miesiąca, 1,1): „miesiące roku są miesiącami księżycowymi, zaś lata, które obliczamy, to lata słoneczne. Rok jest zatem rokiem księżycowym, który z zasady składa się z 12 miesięcy, ale od czasu do czasu i to z góry, za pomocą określonych reguł przerw, dodaje się trzynasty miesiąc.

Doba zaczyna się wraz z nadejściem nocy. Dzieli się na równe 24 godziny, które w formie konwencyjnej są liczone kolejno od 1 do 24, począwszy od siódmej godziny popołudniowej,

czyli godziny 18-tej. Dni tygodnia oznaczone są pierwszymi siedmioma literami hebrajskiego alfabetu. Jedynie siódmy dzień przybiera nazwę Szabat (Szabas), przy czym przy oznaczaniu dat nazywany też Szabat Kodesz (hebr. — Święta Sobota). Stosownie do tego określa się dzień piątkowy jako wigilię soboty (hebr. — Erew Szabat). W sobotę, po nadejściu ciemności, czas ten w myśl żydowskiej rachuby stanowiący pierwszy dzień tygodnia, zazwyczaj nazywany jest Moce Szabat (hebr. — Noc po Sobocie). Poszczególne soboty roku są zazwyczaj nazywane w/g rozdziałów (fragmentów) Pięcioksięgu, odczytywanych w synagogach.

Astronomiczny miesiąc księżycowy u Żydów ma 29 dni(dób), 12 godzin i 793 części. Ale w kalendarzu można liczyć tylko całe doby. Wobec tego czas trwania miesiąca wynosi, wedle ustalonych reguł, 29 lub 30 dób. Miesiąc posiadający 29 dni określa się jako niepełny (hebr. — chasejr), podczas gdy miesiąc 30-dniowy jako pełny (hebr. — malej). Pierwszy dzień miesiąca nazywa się Rosh Chodesz. Przy pełnych miesiącach przybiera tę nazwę dzień trzydziesty.

Poszczególne miesiące roku, oraz ich czas trwania są następujące:

Tiszrej (wrzesień-październik) - 30 dni

Marcheszwan lub Cheszwan (paźdz.-listopad) - 29 lub 30

Kislew (listop.-grudzień) - 29 lub 30

Tejwet (grudz.-styczeń) - 29 dni

Szwat (styczeń-luty) - 30 dni

Adar (luty-marzec) - 29 dni

Nisan (marzec-kwiecień) – 30 dni

Ijar (kwiecień-maj) - 29 dni

Sywan (maj-czerwiec) - 30 dni

Tamuz (czerwiec-lipiec) - 29 dni

Aw (lipiec-sierpień) - 30 dni

Elul (sierpień-wrzesień) - 29 dni

W roku przestępnym Adar Riszon (hebr. — Adar pierwszy) ma 30 dni, a kolejny trzynasty miesiąc Adar Szejni (hebr. — Drugi Adar), zwany także We Adar, liczy 29 dni. Tym samym wszystkie miesiące mają ustaloną ilość dni, z wyjątkiem miesięcy Marcheszwan i Kislew. Te ostatnie miesiące stwarzają sposobność do charakterystyki roku. Jeżeli Marcheszwan liczy 29 dni, a Kislew 30 dni, dany rok uważa się za rok „regularny” (hebr. — „Szana kesydra”) i posiada 354 dni. W przypadku, gdy oba powyższe miesiące mają po 29 dni, to jest to rok wadliwy, niepełny (hebr. — „Szana chasejra”) i liczy tylko 353 dni. Jeśli oba wspomniane miesiące mają po 30 dni, rok taki określony jest jako „pełny”, kompletny (hebr. — Szana Szlejma) i liczy 355 dni.

Jednym z podstawowych elementów stałego kalendarza żydowskiego jest jego 19-letni cykl (hebr. — Machzor), który zawiera 12 lat zwyczajnych, oraz 7 przestępnych, w następującym porządku: 1 — zwyczajny; 2 — zwyczajny; 3 — przestępny; 4 — zwyczajny; 5 — zwyczajny; 6 — przestępny; 7 — zwyczajny; 8 — przestępny; 9 — zwyczajny; 10 — zwyczajny; 11 — przestępny; 12 — zwyczajny; 13 — zwyczajny; 14 — przestępny; 15 — zwyczajny 16 — zwyczajny; 17 — przestępny; 18 — zwyczajny i 19 — przestępny.

Jeżeli podzielimy liczbę lat ery żydowskiej przez 19 i jako reszta pozostanie jedna z

następujących liczb: 0, 3, 6, 8, 11, 14 i 17, to ten określony rok jest rokiem przestępnym (hebr. „Szana Meuberet” lub Szana Ibura, np. lata 5741, 5744, 5749). Okres trwania roku przestępnego wynosi 383, 384 lub 385 dni w zależności od tego, czy jest to rok niepełny, regularny lub kompletny.

Zjawisko nowego światła księżycowego nazywa się Molad (nów księżyca). Okresem obliczania Moladu jest „Molad Tiszrej”, pierwszego roku żydowskiej ery świata, nazywany jest „Molad Tiszrej”, pierwszego roku żydowskiej ery świata, nazywany także „Moladem Stworzenia” lub „Moladem Tohu” (hebr. — Molad Pustki). Ten właśnie Molad został ustanowiony na poniedziałek, 5 godzina i 204 części i przy uwzględnieniu tych liczb, określony został słowem Beharad. Wspomniany Molad stanowi podstawowy element żydowskiego kalendarza, ponieważ uwzględniając powyższe liczby, oraz średni okres trwania synodycznego miesiąca, pozwala na obliczenie Moladu dowolnego miesiąca.

Dzień, na który przypada Molad-Tiszrej (księżycowy nów we wrześniu) jest dniem Nowego Roku (hebr. — Rosz Haszana). Należy jednak w tym względzie brać pod uwagę 5 przypadków wyjątkowych (hebr. — dechijot), które mają na celu przystosowanie obliczenia kalendarzowego do obyczaju uświęconego przez wieki. Są to następujące wyjątki:

1. Jeżeli Molad — Tiszrej następuje o godz. 18 czasu żydowskiego (tzn. o godz. 12 w południe, albo później), to następny rok zacznie się w najbliższym dniu. Ten wyjątkowy przypadek istnieje dlatego, ponieważ liczbę 18 w języku hebrajskim pisze się literami „jud” i „Chet” (Jach). Sam Molad określa się jako „Molad Przestarzały” (hebr. — „Molad Zakejn”).

2. Jeżeli Molad — Tiszrej przypada na niedzielę, środę lub piątek, wówczas Nowy Rok zaczyna się następnego dnia, czyli w poniedziałek, czwartek lub sobotę. Ten wyjątek, przy uwzględnieniu liter hebrajskich odpowiadających niedzieli, środzie lub piątkowi, nazywany jest „ADU” (Alef-niedziela, Salet-środa, Waw- piątek).

3. Jeżeli przełożony dzień Nowego Roku zwany „Jach” przypada na jeden z określonych przez „ADU” dni wyjątkowych, stwarza to konieczność dalszego przesunięcia tegoż dnia (Nowego Roku) o jeden dzień. Wyjątek ten nazywany jest jako „Jach — ADU”.

4. Jeżeli w roku zwyczajnym (hebr. Szana Pszuta) Molad — Tiszrej przypada we wtorek między

godziną 9 i 204 częściami, a godziną 18, wtedy Nowy Rok zaczyna się dopiero w czwartek. Wyjątek ten nosi nazwę „Getrad”.

5. Jeżeli w jakimś roku przestępnym Molad Tiszrej przypada między godziną 15-tą i 589 części, a godziną 18-tą w poniedziałek, to dzień noworoczny odkłada się na wtorek. Wyjątek ten nazywa się „Belutakap”.

Z uwagi na to, że okres od dnia 1-go miesiąca Nisan do dnia 1-go miesiąca Tiszrej zawiera zawsze 177 dni, równe 25 tygodniom plus 2 dni, to reguła ADU (zob. wyjątek nr 2) powoduje ten oczywisty skutek, że także pierwszy dzień miesiąca Nisan, bądź pierwszy dzień święta Pesach, może przypaść jedynie w następujących, ściśle określonych dniach tygodnia: niedziela, wtorek i sobota. Natomiast wspomniany świąteczny dzień paschalny nigdy nie może wypaść w poniedziałek, środę lub piątek.

Rezultat wyżej omówionego przesunięcia (Nowego Roku) jest taki, że należy uwzględnić 14 terminów świątecznych, 7 dla roku zwyczajnego i 7 dla roku przestępnego. One scharakteryzowane są w obliczeniu kalendarzowym przez 3 litery, z których pierwsza określa dzień pierwszego dnia miesiąca Tiszrej, druga wskazuje na charakter roku, a trzecia wskazuje dzień tygodnia święta Pesach. Te 3 litery określające kalendarz świąt danego roku nazywane są Kwijah (hebr. — stwierdzenie, ustalenie).

Ze względu na niektóre przepisy religijne, wymagające przełożenia dnia noworocznego na dzień następny, a nawet na dzień drugi, powstały w kalendarzu żydowskim niżej wymienione lata, a mianowicie:

- a. zwyczajny rok skrócony (szana pszuta chasejra) mająca — 335 dni
- b. zwyczajny rok regularny (szana pszuta kesydra) mająca — 354 dni
- c. zwyczajny rok przedłużony (szana pszuta mleah) mająca — 355 dni

d. przestępny rok skrócony (szana ibura cha sejra) mający — 383 dni

e. przestępny rok regularny (szana ibura kesydra) mający — 384 dni

f. przestępny rok przedłużony (szana ibura mleah) mający — 385 dni

Jednym z najważniejszych elementów żydowskiego kalendarza są tzw. punkty roku, czyli początki pór roku zwane Tkufot (hebr. okresy, sezony). Oznaczone są wedle miesięcy, w których one zazwyczaj przypadają, a mianowicie:

Tkufat Nisan = początkowi roku,

Tkufat Tamuz = początkowi lata,

Tkufat Tiszrej = początkowi jesieni, wreszcie Tkufat Tejwejt = początkowi zimy.

Rozróżnia się dwojaki określenie Tkufot: Samuelskie, którego podstawę tworzy rok juliański oraz adaski, bazujący na długości roku tropicznego.

Kalendarz żydowski przewiduje następujące główne święta (chagim) i półświęta (hebr. — Chol Hamoed):

1. Rosz Haszana (hebr. — Nowy Rok): pierwszy i drugi dzień miesiąca Tiszrej;

2. Jom Kipur (hebr. — Dzień Pojednania lub sądny Dzień): dziesiąty dzień miesiąca Tiszrej;

3. Sukot (hebr. — Święto Szałasów lub tzw. „Kuczki”); piętnasty do 23 miesiąca Tiszrej, a więc 9 dni, w tym 5 dni półświąt (hebr. — Chol Hamoed), z których piąty Hoszana Raba, czyli Wielka Hoszana bywa zrównana z dniem świątecznym, z kolei ósmy dzień świąteczny nazywa się Szmini Aceret, a ostatni dzień święta Szałasów to Simchat Tora (hebr. — Radość z Tory);

4. Pesach (Pascha): od 15 do 22 miesiąca Nisan

5. Szawuot (hebr. — Święto Tygodni): szósty i siódmy dzień miesiąca Sywan.

Do tzw. półświąt należą: każdy Rosz Chodesz (hebr. pierwszy dzień miesiąca); Chanuka (hebr. — Odnowienie), trwa 8 dni poczynając od dnia 25 miesiąca Kislejw; Purym (hebr. — Losy) 14-ty dzień miesiąca Adar. W latach przestępnych obchodzi się w dniach 14 i 15 miesiąca Adar Riszon (hebr. — pierwszy Adar) tzw. „Mały Purym”, podczas gdy właściwy Purym obchodzi się w dniach 14 i 15 miesiąca Adar Szejni (hebr. — Drugi Adar), dnia 19 miesiąca Ijar, to lag Baomer (hebr. — 33 dzień żniw); w dniu 15 miesiąca Szwat — Chamisza Asar Biszwat.

Kalendarz żydowski uwzględnia szereg szczególnie wyróżnionych sobót. Dlatego dzień ten wymaga krótkiego omówienia. Żydowski Szabas, siódmy dzień tygodnia, to uwieńczony przez Boga dzień odpoczynku. Pochodzenie Szabasu tkwi w mrokach dziejów ludzkości. Według niektórych badaczy, Szabas wiąże się z czterema fazami (kwadrami) księżyca, według innych z siedmioma planetami. W każdym bądź razie u źródeł Szabasu leżą nadal nie wyjaśnione jeszcze związki, bez względu na ogromną różnicę, jaka istniała między Szabasem babilońskim i judejskim. Naród Izraela traktował go — tak jak wszędzie — w kategoriach religijno-obyczajowych. Całe bogactwo dobra i szczęścia, jakie świat posiada w swoim cotygodniowym i świątecznym odpoczynku, zawdzięcza wyłącznie synom Izraela, a nie Babilonii.

Szabas u Żydów oznacza rygorystyczne przestrzeganie bezwzględного odpoczynku, od piątku wieczór do soboty wieczór. Jest to jeden z podstawowych obowiązków wierzących Żydów. Wyrazem tego wypoczynku jest między innymi przepis rabini- czny z początku n.e. dotyczący nie przekraczania przez Żydów granicy 2000 amot (ok. 1 km) długości podróży w dzień sobotni.

Szczególnie wyróżniającymi się sobotami są z reguły te, które w sposób wzniosły, a więc doskonały, wiążą się ze świętami lub półświętami, względnie dniami postu i smutku. Z tego powodu, one je poprzedzają, występują po nich lub w tym samym czasie. Niemal wszystkie wyróżniają się uzupełnieniem do bieżącego rozdziału Tory odczytywanego w bóżnicach (synagogach) lub czytaniem rozdziału z Księgi Proroków lub jednocześnie z obu wyżej wymienionymi. Czasami wyróżniają się także przerwaniem ustalonego porządku czytania określonej Sedry (hebr. — rozdziału) Tory i czytaniem szczególnego rozdziału Pięcioksięgu (Tory) lub Księgi proroków. Nazwy tych sobót pochodzą od określonego rozdziału czytanej Tory lub Księgi Proroków, a mianowicie:

Szabat Berejszit, sobota po święcie Simchat Tora, nazwana wg pierwszego rozdziału zaczynającego się od Berejszit (hebr. — Na początku);

Szabat Szira (czwarty rozdział księgi Szmot), wg pieśni mojszeszowej Szira;

Szabat Szkalim — sobota przed albo w dniu 1 miesiąca Adar, wg dodatkowego rozdziału czytanego z Tory, omawiającego sprawę oddawania połowy Szekla (moneta z dawnym Izraelu) na rzecz Świątyni Jerozolimskiej;

Szabat Zachor, sobota przed świętem Purym, nazwana wg dodatkowo czytanego rozdziału rozpoczynającego się od słów „Zachor Amalejk”;

Szabat Para, sobota po święcie Purym wedle dodatkowo czytanego rozdziału Tory, który omawia przygotowanie wody uwalniającej od grzechów,

Szabat Hachodesz (hebr. — Sobota Miesiąca), nazwa wzięta od dodatkowo czytanego rozdziału Tory, który ustalił miesiąc Nisan, czyli miesiąc uwolnienia Żydów z niewoli egipskiej, jako pierwszy z miesięcy;

Według rozdziałów czytanych z Ksiąg Proroków nazywają się: Szabat C h a z o n (hebr. — Sobota Objawienia), jest to sobota przed postem Tisza Beaw (hebr. — dziewiąty dzień miesiąca Aw), podczas której czytany jest rozdział I księgi Jeszaja, zaczynający się od słowa „Chazon”.

Sobota ta nazywana jest także „der Szwarcer Szabes” (jid. — „Czarna sobota”), gdyż zbiega się z dniem postu „Tisza Beaw”;

Szabat Nachamu (hebr. — Sobota Pocieszenia), jest to sobota po dniu postu Tisza Beaw, podczas której odczytywany jest rozdział 40 księgi Jeszaja, zaczynający się od słowa „Nachamu” (hebr. — bądźcie pocieszeni);

Szabat Szuwa, albo T s z u w a (hebr. — Sobota Pokuty), sobota między świętem Rosz Haszana i Jom Kipur, w czasie której odczytywany jest rozdział 14,2 księgi Hoszea, zaczynający się od słowa „szuwa” (hebr. — wróć, ubolewaj).

Haftarat (hebr. — finalne, końcowe), są to rozdziały z Ksiąg Proroków, czytane po rozdziałach z Tory trzech sobót, w ramach trzech żałobnych tygodni między dniem Sziwa Asar Betamuz (hebr. — siedemnasty dzień miesiąca Tamuz, a dniem Tisza Beaw), nazywanych także „Telata Deparanuta (hebr. — Trzy Nieszczęścia). Siedem haftarat po Tisza Beaw noszą nazwę „Sziwa Dene- chmata (hebr. — „Siedem Haftarat Pocieszenia”).

Szabat Rosz Chodesz, jest to sobota, która przypada na dzień początku miesiąca;

Szabat Chol Hamoed (hebr. — Sobota Półświęta), jest to sobota, która przypada na jeden z dni półświąt w obrębie święta Pesach i Sukot;

Szabat Chanuka, sobota przypadająca na jeden z dni w obrębie święta Chanuka; Wreszcie sobota przypadająca bezpośrednio przed świętem Pesach, zwana Szabat Hagadol, (hebr. — Wielka Sobota); nazwa ta pochodzi stąd, iż dzień 10 miesiąca Nisan, w którym ongiś przed nocą wyzwolenia Żydów z niewoli egipskiej, została przygotowana ofiara pesachowa (zob. Szmot-Exodus, 12,3) miała wypaść w ową sobotę.

Kalendarz Żydowski przewiduje szereg dni obowiązkowego postu. Post u Żydów oznacza całkowite wstrzymanie się od jedzenia i picia. Już od pradawnych czasów używano postu jako ćwiczenia wytrwałości religijnej, zaliczanego przy tym czasami do dobrych uczynków, oraz jako pokuty oczyszczającej od popełnionych grzechów. Motywy poszczenia są całkiem różne. U

Żydów był to symbol smutku i samoupokorzenia ludzi, aby w aktualnym lub grożącym ciężkim położeniu, z potrzeby moralnej i przy ciężającej świadomości popełnionych grzechów, w poczuciu żalu i skruchy, wyjednać u Boga litość i przebaczenie. Motywem, skądinąd spotykanym, jest również przygotowanie się do bezpośredniego obcowania z boskością i jej objawieniem (np. Dwejkut — łączenie się z Bogiem u cadyków), poprzez wstrzymanie się od jedzenia i picia. Oprócz tego poszczenie rozumiane było w czasach talmudycznych -i później, jako modlitwa i ofiara, z którymi może być porównywane, a więc jako środek służący oddaleniu grożącego niebezpieczeństwa. Z drugiej strony poszczenie miało sprowadzić oczekiwane zbawienie, zwłaszcza w okresach wzrostu nastrojów mesjanistycznych.

Postem pokutnym jest dzień święta Jom Kipur, w którym pości się od wieczora w wigilię tego święta, do wieczora po jego zakończeniu. Postem smutku, przy domieszce motywu skruchy jest Asara Betejwejt, historycznie związany z rozpoczęciem oblężenia Jerozolimy w 586 r. p.n.e. przez wojska króla Babilonii Nabuchodonozora II (panował w latach 605 do 562 r. p.n.e.). Jeżeli post ten wypada w sobotę, zostaje przesunięty na dzień następny — niedzielę. Asara Betejwejt, to dziesiąty dzień miesiąca Tejwet.

Sziwa Asar Betamuz (siedemnasty dzień miesiąca Tamuz) obchodzony jest jako dzień smutku i postu, w celu zachowania w pamięci katastrofalnego dla narodu żydowskiego przełamania murów Jerozolimy, jej zdobycia i zniszczenia przez króla Babilonii Nabuchodonozora II w 586 r. p.n.e. To tragiczne wydarzenie miało miejsce dnia 9 miesiąca Tamuz. Ale uwzględniając fakt, że podobne wydarzenie tj. drugie zniszczenie Jerozolimy przez rzymskiego cesarza Tytusa (39—81 r. n.e.) wypadło w dniu 17 miesiąca Tamuz, ten dzień żałoby i postu został wyznaczony w tym właśnie dniu. Jeszcze 4 inne tragiczne dla ludu Izraela wydarzenia miały miejsce w omawianym dniu 17 miesiąca Tamuz: połamanie kamiennych tablic z 10 przykazaniami przez Mojżesza, wstrzymanie codziennych ofiar w Świątyni Jerozolimskiej spalenie Tory przez Apostomusa, oraz ustawienie pogańskiego bożka w Świątyni Jerozolimskiej.

Wraz z dniem 17 miesiąca Tamuz rozpoczynają się 3 tygodnie smutku, które kończą się w dniu Tisza Beaw (dziewiąty dzień miesiąca Aw. Podczas tych 3 tygodni smutku, zwyczaj ustalony tradycją zabrania zawierania związków małżeńskich, strzyżenia włosów, zakładania nowych szat itd. Niektórzy w tym czasie pościli. Panował także zwyczaj nie spożywania mięsa i powstrzymywania się od picia wina w dniach od 1 do 9 tegoż miesiąca Aw, z wyjątkiem soboty. Tisza Beaw, największy dzień żałobny żydowskiego roku, obchodzony jest postem od wieczora do wieczora, tak jak w Jom Kipur. Dzień ten historycznie przypomina największą katastrofę w życiu narodu izraelskiego: zniszczenie Jerozolimy i Świątyni Jerozolimskiej (hebr. — Bejt Hamikdasz) w 586 r. p.n.e. W dniu tym nastąpiło zniszczenie drugiej Świątyni Jerozolimskiej przez Tytusa w 70 r. n.e. W dniu 9 Aw 135 r. n.e. zostało zdławione powstanie Bar Kochby. Ten bohaterski wódz żydowski, którego uznano za „Melech Meszijach” (hebr. — Król Mesjasz), zdołał przejściowo wyzwolić Jerozolimę spod władzy Rzymu, ale w 135 r. n.e. uległ

przeważającym siłom Juliusza Sewera, schronił się więc w twierdzy Betar, w obronie której poległ. W dniu postu Tisza Beaw religijnie zakazane jest nie tylko jedzenie i picie, ale również kąpiel, namaszczenie ciała i włosów balsamem i brylantyną, oraz przywdziewanie ładnych szat i obuwia. Jeżeli ktoś pracuje w tym dniu żałoby, nie powinien oczekiwać żadnych korzyści. W najbardziej ponurej formie ukształtował się obchód tego dnia postu w XV w., zwłaszcza po wypędzeniu Żydów z Hiszpanii.

C o m (hebr. — post) G e d a l i a obchodzony jest w 3 dniu miesiąca Tiszrej. Com Gedalia jest dniem żałoby i postu, dla uczczenia wybitnego uczonego i działacza Gedaliahu ben Achikama, który po zburzeniu pierwszej Świątyni Jerozolimskiej w r. 586 p.n.e. został zamordowany, po mianowaniu go przez króla Nabuchodonozora namiestnikiem Judei. Mord ten wywołał tragiczne skutki dla resztek ludności judejskiej, która zmuszona była opuścić swój rodzinny kraj. Jest to więc dzień żałoby narodowej.

Postem wspomnieniowym jest Taanit Ester (post Estery), u którego źródeł leżą wprawdzie motywy smutku i pokuty, ale przede — wszystkim wydarzenia grożące zagładzie narodu, wskutek zemsty Hamana, najwyższego dostojnika króla perskiego Achaszwerosza (identyfikowanego z Artakserksesem I, 517—465 r. p.n.e.) w 482 r. p.n.e. Taanit Ester obchodzi się w dniu 13 miesiąca Adar.

Dla polskich Żydów dniem postu jest także dzień 20 miesiąca Sywan, przypominający krwawe zbrodnie popełnione na Żydach przez bandy kozaków Bohdana Chmielnickiego w 1648/9 roku.

Szersze omówienie powyższych dni postu wiąże się z tragicznymi wydarzeniami w dziejach narodu żydowskiego.

Wracając do dziejów utworzenia przez Hilela II Hanasi stałego i stabilnego kalendarza żydowskiego, oraz utrwalenia go wśród ludności żydowskiej w Palestynie i w krajach Diapory w pierwotnej postaci, nie można pominąć wydarzenia z 920 r. n.e., którego skutki mogły być niezwykle niebezpieczne dla utrzymania jedności ludu Izraela.

W VII w. n.e. miały miejsce 2 wydarzenia, które jeszcze bardziej wzmocniły przewagę żydowskich uczonych z Babilonii: zdobycie w 614 r. Kraju Izraela przez Persów, oraz inwazja

Arabów na Syrię, Babilonię i Kraj Izraela. Przywódcy Żydów w krajach Diaspory zostali uznani za prawych książąt (przywódców) społeczności żydowskiej we wszystkich krajach arabskich. W tej sytuacji nastąpiło szersze upowszechnienie się Talmudu Babilońskiego i nawet w Kraju Izraela stopniowo orzekano w myśl jego przepisów.

Z tą sytuacją nie chciał się pogodzić rektor jeszywy (uczelnia ' talmudyczna) w Twerii, gaon rabbi Aron ben Meir, który pragnął przywrócić Krajowi Izraela jego pierwszeństwo. Niezwykle silnie zmartwiła go duchowa hegemonia Babilonii wśród wszystkich Żydów w krajach Diaspory. Talmud babiloński stał się siłą porządkującą w żydowskim życiu socjalno-religijnym. Ponadto uczeni żydowscy w Babilonii zdobyli nowe wiadomości naukowe i astronomiczne, dotyczące cyklicznego ruchu słońca i księżyca, oraz gwiazd i dzięki temu ulepszyli kalendarz żydowski. Wobec tego rabbi Aron ben Meir przystąpił do akcji. Wysłał list do rabiego Mewasera, przeciwnika przywódcy Żydów w Babilonii, w którym pisał m.in.: „Społeczność żydowska w Kraju Izraela ma przewagę nad uczonymi w Babilonii, a mieszkańcy Diaspory nie mają żadnych uprawnień wobec mieszkańców naszego świętego kraju. Prawo do ustalenia roku przestępnego my mamy. To prawo otrzymaliśmy od naszych ojców i przywódców rabiego Gamliela i rabiego Jehudy”. W końcu swego listu Ben Meir oświadczył, że według jego obliczeń, miesiące Marcheszwan i Kislej w maju po 29 dni w 921 r., a Pesach tegoż roku miałby wypaść w niedzielę. Tymczasem wedle obliczeń uczonych babilońskich powyższe miesiące były trzydziestodniowe, a święto wyzwolenia miało wypaść we wtorek. Rektor Jeszywy w Twerii nie zadowolił się tym listem, ale wysłał swojego syna do Jerozolimy, gdzie publicznie ogłosił ten rok przestępny według obliczeń swego ojca.

Powyższe ustalenie wywołało ogromne zamieszanie w Kraju Izraela, w Babilonii i w sąsiednich krajach. Żydzi podzielili się na 2 przeciwstawne obozy. Gdy nadeszło święto Pesach 921 r., część obchodziła je w niedzielę, a część we wtorek.

Sławny uczoney żydowski rabbi Saadja Gaon, przebywający wówczas w Syrii, dowiedział się o szczegółach tej kłótni i przeżył wstrząs, przewidział bowiem jakie nieszczęście ten nowy rozłam religijny może przynieść rozproszonemu narodowi żydowskiemu. Rabi Saadja był wybitnym matematykiem i astronomem. Obliczenia uczonych babilońskich zgadzały się z jego własnymi obliczeniami. Postanowił więc działać zgodnie ze swoim sumieniem, aby szybko ugasić rozpalony ogień sporu. Na początku zwrócił się z uprzejmym listem do Ben Meira, w którym mu udowodnił, że miesiące Marcheszwan i Kislejw są pełne (po 30 dni), prosząc go o zaprzestanie wszczętej kłótni: „nie wierzyliśmy temu, co nas spotkało — pisał w liście — że Twój syn ustalił święto sprzeczne z prawem. Jesteśmy jednak przekonani, że nastąpiło to wskutek pomyłki, niech więc nie zabraknie Ci odwagi do powiedzenia: „pomyliłem się”. Ale Ben Meir nie przestraszył się i odpowiedział, że postąpił zgodnie z prawem i skruchy wyrazić nie zamierza. Nadal rozpowszechniał swoje książki i pisma wśród wszystkich żydowskich gmin, w których potwierdzał swoje fałszywe stanowisko. Rabbi Saadja nie rezygnował i na rozesłane przez Ben

Meira książki dał właściwą odpowiedź. Logicznymi argumentami rozbił wykręty przeciwnika, przy czym udało mu się udowodnić, że obliczenia czasowe uczonych babilońskich są tradycyjnie prawidłowe. Popularność tego uczonego, jego uczciwość i szczerość, przeważały w końcu szalę na rzecz babilońskich uczonych, którzy uzyskali prawo do ustalania roku przestępnego zgodnie ze swoimi obliczeniami. Właśnie te obliczenia w naszym kalendarzu są aktualne do dnia dzisiejszego. Kalendarz żydowski jest bez wątpienia nieco skomplikowany, wskutek niektórych przepisów religijnych dotyczących sobót, świąt itp. Mimo to jego precyzyjność czasowa zajmuje miejsce pośrodku wobec najdokładniejszych kalendarzy na świecie; gregoriańskiego i juliańskiego.

O znaczeniu przypisywanym kalendarzowi żydowskiemu i jego dokładności czasowej przez sławnego Cadyka rabiego Jakowa Jicchaka isz Horowica, zwanego w świecie chasydzkim „Chozé” (hebr. — „Jasnowidz” — 1745—1815), świadczy następujący fakt. „Chozé” każdego roku sporządzał sobie kalendarz, do którego zapisywał z góry wszystko, co się wydarzy każdego dnia w świecie żydowskim. W roku 1815, w którym zmarł, w jego kalendarzu zaznaczone wydarzenia do dnia Tisza Beaw (hebr. — dziwiarty dzień miesiąca Aw), w którym zmarł.